

Napoleon – fakty a mýty

Karol Gazdík

15. decembra 2023 ✚ *História*

Myslím, že pramálo z vás mi bude oponovať v tom, že záver tohto roka ovládla na poli histórie téma Napoleon. Jednak ide o historické udalosti ako 218. výročie (2. december 1805) bitky pri Slavkove a následné uzavretie Bratislavského mieru 26. decembra 1805. No potom je tu ten „historický“ veľkofilm Ridleyho Scotta *Napoleon*, ktorý sa ponúka laickej verejnosti ako faktografické životopisné dielo, pričom mnohí historici a filmoví kritici tvrdia opak. Ich hlasy sú žiaľ nedostatočne vypočuté a historické fakty sa tak moderným spôsobom opäť prekrúcajú. Kedysi písali dejiny hlavne víťazi, teraz žiaľ aj režiséri.

Málo historických osobností dalo podnet pre vznik takej významnej legendy ako Napoleon. Nevšedná osobnosť už počas svojho života prispela k tomu, že sa začala formovať legenda, opísaná v dejinách jeho vlády v pamätnom spise zo Svätej Heleny, ktorý napísal Las Cases. Po jeho smrti sa rozvinul skutočný mýtus hrdinu, pomstiteľa národov, bojovníka a martýra za slobodu, hlavne v ľudových vrstvách. Počas reštaurácie a júlovej monarchie Épinalove obrazy, zborníky, piesne oslavovali cisárovo dobrodružstvá, ktoré rozpaľovali tvorivosť romantikov Victora Huga či Byrona. Preto sa v roku 1840 návrat cisárových pozostatkov zmenil na skutočnú apoteózu; zabúdajúc však aj na to určité temno, ktoré bolo počas jeho pôsobenia prítomné.

Ako človek venujúci sa histórii by som sa mal vyhýbať vynášaniu subjektívnych súdov. Súdy majú vynášať explicitné a objektívne fakty. Preto som sa rozhodol aspoň trochu poodhaliť všetky tie nánosy lesklých legiend a mýtov, ktoré o Napoleonovi vytvorili umelci, ľudová tvorba i on sám, a pozrieť sa v dvoch dieloch na fakty, ktoré sa s cisárom Napoleonom spájajú. Tento prvý diel bude taký všeobecnejší, druhý sa bližšie pozrie na cirkevné pomery vo Francúzsku za vlády Napoleona.

Napoleonova cesta na výslnie

Nechcem skĺzavať do detailných životopisných elaborátov o tomto najznámejšom Korzičanovi, synovi janovského šľachtica Carla Buonaparteho. No určité veci napísať treba. Dalo by sa povedať, že Napoleon bol politicky úspešným produktom *Francúzskej revolúcie*, vďaka ktorej získal na významnosti, aby potom v roku 1804 pretvoril Prvú francúzsku republiku na Prvé francúzske cisárstvo. V službách republiky sa vyznamenal pri obliehaní Toulonu, potom „zahviezdil“ ako generál bez pridelenia 5. októbra 1795, kedy dal ukoristenými delami bezcitne páliť do davu povstaleckých rojalistov. Týmto vyčistením ulíc „*prúdom kartáčovej palby*“ zabil 1 400 monarchistov. Zvyšok davu sa dal radšej na útek. Vďaka tomu sa stal Napoleon na istý čas ochrancom nového Direktória. Túto neblahú udalosť stvárnil aj nový film *Napoleon*.

Približne v tomto období sa Napoleon zamiloval do Joséphine de Beauharnais, s ktorou sa v roku 1796 civilne zosobášil. V novom filme o Napoleonovi z nej urobili oslnivú krásku a zvodkyňu, pričom v skutočnosti vieme, že bola o 6 rokov od Napoleona staršia a mala čierne a pokazené zuby. Tieto skutočnosti by však do filmu, ktorý v niektorých pasážach budil už dojem pornografie, samozrejme nezapadali. Čo však čakať od modernej kinematografie? Sex je žiaľ dnes pre priemerného diváka vítanejší

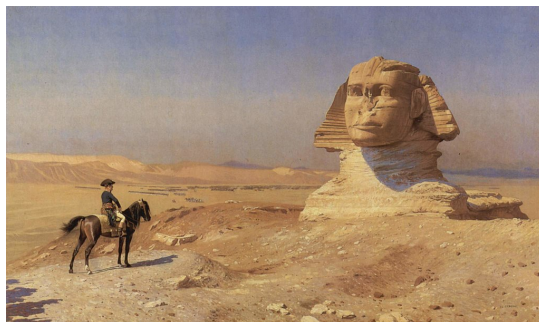
téma, ako slušne spracované prvé Napoleonove vojenské výpravy. Ikonickú bitku o most v Arcole budete teda v tomto „veľkofilme“ očakávať márne.

Prvou významnou vojenskou výpravou Napoleona bola tzv. talianska kampaň, počas ktorej okrem bojov urobil aj svoje prvé politické rozhodnutie proti vôli Direktória. Odmietol pochodovať na Rím a zvrhnúť pápeža, avšak nie z lojálnosti k Jeho Svätosti, či na základe katolíckej viery. Nechcel len, aby vzniklo mocenské vákuum, ktoré by mohlo využiť Neapolské kráľovstvo. Namiesto toho tiahol na územie Rakúska, ktoré sa nakoniec uchýlilo k mierovým rokovaniam. Pre Napoleona bola talianska výprava zároveň príležitosťou, aby sa prejavil aj ako veľký propagandista, keď dal rozšíriť letáky, oslavujúce jeho hrdinské činy. Takisto sa mu podarilo vytvoriť si klientelu verných z radov dôstojníkov, zatiaľ čo vojaci začali zbožňovať tohto mladého generála, ktorý nezakazoval lupenie a vedel k nim prehovoriť, ba pamätať si ich mená.

Keď bolo Rakúsko po talianskej kampani vyradené, začala sa vojna s Anglickom. Napoleon to však poňal svojsky. Rozhodol sa pre výpravu do Egypta, aby zničil britský obchod s Indiou. Bol to odvážny plán, pretože riskoval, že sa ocitne v boji s Osmanskou ríšou, ktorej Egypt formálne patril. V máji 1798 sa teda nalodil v čele 40-tisícovej armády, pričom ho sprevádzalo asi 150 inžinierov a vedcov, matematikov, spisovateľov či umelcov. Napriek zničeniu francúzskeho loďstva pri Abukíre, Napoleon ovládol krajinu po sérii bitiek proti mamelukom a Osmanom. Potom začal rozsiahlu politiku využitia víťazstiev, spájajúc sa s náčelníkmi, zatiaľ čo vedci a umelci sa venovali skúmaniu civilizácie faraónov.

V rámci filmového vykreslenia Napoleonovho pôsobenia v Egypte sa ho musím ako historickej osobnosti aj zastať. Napoleon nebol až taký primitívny „buran“, aby nechal delami strieľať na pyramídy v Gíze. Historici skrátka túto absurdnú pasáž spochybňujú. Nie je to nič iné ako historický paškvil, čo sú aj slová Samuela Burdu v jeho tematickom článku na stránkach internetového Denníka Štandard.

Mýtom je aj tvrdenie, že Napoleon nechal odstreliť nos Veľkej sfingy. S touto legendou totiž nekorešpondujú historické stvárnenia sfingy z čias pred Napoleonom, kedy ju už môžeme vidieť bez nosa. Za týmto vandalizmom zo 14. storočia stál („prekvapujúco“) islamizmus súfijského fanatika menom Muhammad Sa'im al-Dahr. V tomto bode musím ešte dodať, že Napoleon bol členom Francúzskej akadémie vied, preto je nepravdepodobné, žeby strieľal na jeden zo siedmich divov starovekého sveta. Koniec koncov, boli to práve jeho vojaci, ktorí objavili *Rosettskú dosku*, vďaka ktorej sa podarilo rozlúštiť hieroglyfy. Aspoň nejaký pozitívny prínos Napoleonových vojakov pre dejiny ľudstva.

Jean-Léon Gérôme: Napoleon pred Veľkou sfingou

zdroj: wikimedia commons

Napoleon konzulom

Vo Francúzsku sa hromadili ťažkosti, politická opozícia sprava i zľava sa spájala, aby zvrátila vratkú situáciu, zatiaľ čo nepriatelia na hraniciach dúfali, že z toho budú mať úžitok. Republika bola v úpadku a Direktórium všeobecne neoblíbené. Napoleon túto situáciu v Egypte pozorne sledoval a rozhodol sa tajne vrátiť do Francúzska. Direktórium z toho pochopiteľne veľkú radosť nemalo, vyhovovalo im, že čoraz obľúbenejší Napoleon je zamestnaný v Egypte. Opodstatnene sa cítili byť jeho osobou ohrození. A nemýlili sa. Napoleon uskutočnil štátny prevrat a zvrhol vládu Direktória. Namiesto nej bola utvorená výkonná komisia Konzulátu, kde Napoleon ako prvý konzul veľmi rýchlo eliminoval ostatných dvoch konzulov a nadiktoval *Ústavu roku VIII*.

Náboženský mier bol zabezpečený konkordátom, podpísaným pápežom v roku 1801, kde prvý konzul uznal, že katolícka viera je „*náboženstvom väčšiny Francúzov*“ a zaviazal sa zabezpečiť verejné vykonávanie kultu. Situácia a vzťahy s pápežom sa však časom vyhrotili, o čom viac napíšem v druhom článku. Vznikla aj Francúzska banka a *germinálový frank*. Lýceá, dané pod kontrolu štátu, mali pripravovať novú elitu, ktorá bude poslušne slúžiť svojmu „šéfovi“, a Čestná légia mu mala zabezpečiť vernosť šľachty. Občiansky zákonník – *Code civil*, pripravovaný od roku 1800 a vydaný v roku 1804, zjednotil francúzske právo. Konzervovanie sociálnych vzťahov, s dôležitým súkromným vlastníctvom a autoritatívnym duchom v ňom triumfuje, predovšetkým v rodine, kde otcova a manželova autorita je výrazne podčiarknutá. Zákonník však berie do úvahy aj výdobytky revolúcie – boli potvrdené sloboda a rovnosť občanov pred zákonom, či garantované rovnaké delenie dedičstva. Mnohé články Napoleonovho zákonníka sú vraj dodnes súčasťou aktuálnej francúzskej legislatívy.

Napoleon cisárom

Ústava roku X (zo 4. augusta 1802) ešte viac rozšírila jeho právomoci o právo určiť si svojho nástupcu. Toto právo bolo ústupkom sotva zakrývanej kráľovlády. Odhalenie Cadoudalovho sprisahania dalo Napoleonovi zámienku na popravu vojvodu d'Enghiena, hoci ten so sprisahaním nemal nič spoločné. Zároveň využil posledný komplot k obnove dedičnej monarchie vo Francúzsku, so sebou ako cisárom na jej čele. Obhajoval tento krok tým, že prípadný návrat Bourbonovcov na trón by bol oveľa ťažší, ak by bolo dedičné právo Bonapartovcov zakotvené v ústave.

18. mája teda senát vyhlásil Napoleona za cisára Francúzska. Európa, dovtedy poznajúca rímsko-nemecké cisárstvo s puncom posvätnosti, tak bola bezprecedentne obohatená o úplne nové francúzske cisárstvo, ktoré de facto „splodila“ revolúcia. Tá revolúcia, ktorá zvrhla a vzápätí neváhala poslať na smrť katolíckeho kráľa a kráľovnú.

Ľud nové zriadenie prijal a potvrdil plebiscitom. Do Paríža bol následne pozvaný pápež Pius VII., ktorý mal Napoleona korunovať. Stredoveká prax však bola taká, že cisárov pápeži korunovali v Ríme, kde aspirant na cisársku korunu pricestoval. Na zopakovanie: posledným cisárom Svätej ríše rímskej, ktorý bol korunovaný priamo pápežom (Klementom VII.) bol Karol V. a to 24. februára 1530. Nebolo to však v Ríme, ale v Bologni. No i tak budúci cisár prišiel za pápežom a nie pápež za ním. Napoleon však musel byť i v tomto iný.

Ubytovanie pápeža Pia VII. v paláci Fontainebleau...

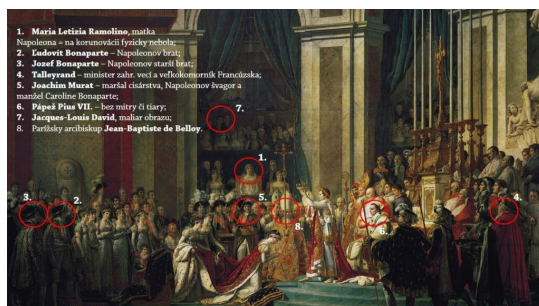
zdroj: archív autora, K. Gazdík (FOTO autor)

Nadišiel teda slávnostný deň – 2. december 1804 – deň korunovácie prvého francúzskeho cisára. Slávna katedrála Notre-Dame v Paríži praskala vo švíkoch. Pápež pomazal nového cisára a... A tu vstupuje do hry opäť nepodložená legenda, ktorú Ridley Scott vďaka vo svojom filme využil. V momente, kedy chcel Pius VII. prevziať cisársku korunu, aby ju mohol položiť na Napoleonovu hlavu, mu bola za sprievodu šokovaného hľadiska prítomných z rúk vytrhnutá a Napoleon sa ňou korunoval sám. Režisér ešte pridal Napoleonov sprievodný prejav, ktorý zhruba znel: „*Francúzsku korunu som našiel v stoke, vytiahol svojím mečom, očistil a kladiem si ju na hlavu.*“

Je síce pravda, že sa Napoleon korunoval sám (mimochodom, aj ruskí cári si kládli sami korunu na hlavu, ale za iných podmienok), no tento ceremoniál bol už vopred dohodnutý. V predvečer slávnosti sa totiž Napoleon nahneval na pápeža, že ho donútil potvrdiť jeho civilný sobáš s Joséphine de Beauharnais pred tvárou Boha. Dovtedy totiž žili z hľadiska cirkevného práva v konkubinate a takýto pár nemožno korunovať ako katolíckych monarchov. Takže išlo skôr o dohodnutú ceremoniálnu „novinku“, než o náhodné doťahovanie sa o korunu a jej trhanie z rúk. Túto skutočnosť tak trochu potvrdzuje aj Jacques-Louis David, ktorý dotýčnú korunováciu zvečnil svojou slávnou maľbou. Pápež na malbe pokojne sedí a požehnáva nový cisársky pár. Nemá pritom na hlave ani *mitru*, ani *tiaru*.

Tento akt mal svoje pozadie aj v akejsi otázke legitimacy. Sám Napoleon sa totiž odmietal zodpovedať pápežovi, z ktorého rúk by korunu prijal. Vyhol sa tak prejavu podriadenosti autorite pontifika. Tým sa v podstate vzoprel poriadku tradičnej investitúry. Koniec koncov to bol precedens, pretože Napoleon pochádzal z radov nižšej šľachty a európskymi monarchiami bol celkom správne vnímaný ako uzurpátor moci, produkt Francúzskej revolúcie.

Jediné, čo by sa dalo v novej snímke znázorňujúcej korunováciu Napoleona oceniť, bola snaha kostýmami (samozrejme okrem pápežovho – cirkevné odevy sú vo filmoch väčšinou amatérsky stvárnené) a kompozíciou napodobniť obraz Jacquesa-Louisa Davida. Veľkolepým bol i záver použitej skladby od Josepha Haydna s názvom *Stvorenie*, konkrétne časť „*Spievajte všetky hlasy Pánovi*“ (grandiózny je záver od 02:37). Pochybujem však, žeby v ten deň v parížskej katedrále zaznela skladba v nemeckom jazyku a s takýmto biblickým obsahom. Na vypočutie je však krásna, milovníkom klasickej hudby určite odporúčam.

Jacques-Louis David: Korunovácia Napoleona za francúzskeho cisára

zdroje: wikimedia commons; snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Cisársky pár bol teda korunovaný, do čoho sa ešte zorganizoval cisársky dvor, ktorého základy sa črtali už počas konzulátu. Napoleonova rodina sa zmenila na dynastiu francúzskych princov a obnovili sa aj šľachtické hodnosti. Aby Napoleon rozšíril a upevnil moc dynastie Bonaparteovcov, podosadzoval na európske kráľovské tróny svojich bratov. O tejto skutočnosti veľmi výpovedne hovorí karikatúra, na ktorej Napoleon ako pekár vyťahuje z pece novú dávku čerstvo upečených európskych kráľov, pričom ako palivo používa delové gule.

James Gillray: Karikatúra Napoleona ako pekára nových európskych kráľov

zdroje: wikimedia commons

Cisár sa obklopil šiestimi vysokými hodnosťarmi, štrnástimi maršalmi a vysokými civilnými dôstojníkmi. V roku 1811, po uzavretí manželstva s Máriou Lujzou Habsbursko-lotrinskou (Joséphine mu dlho nevedela splodiť potomka), Napoleon získal vytúženého nástupcu. Vládal pomocou senátnych uznesení a zaviedol skutočnú osobnú diktatúru, ktorú vykonávali v provinciách pomocou polície, úplne oddane jeho osobe. Zhromaždenia boli odstránené alebo podriadené, všeobecne sa rozšírila cenzúra, a zatiaľ čo pojem „republika“ od roku 1808 mizol z mincí, cisársky katechizmus učil deti povinnostiam voči cisárovi. A bol to práve cisársky katechizmus, ktorý vyhrotil vzťahy medzi pápežom a Napoleonom. O tom však už v ďalšom článku.

Na margo vyššie zmienených skutočností by sme v konečnom dôsledku mohli akceptovať aj známe označenie Napoleona ako tyrana. Pretože tyran bol podľa starogréckeho chápania vodca vojenského puču, ktorý násilím prevzal moc a ktorého ľudia (starajúc sa o ich blaho) akceptovali, ba priam milovali. No časom výraz tyran nadobudol aj druhý zmysel, kedy tyrani druhej generácie svoju moc zneužívali, dbali hlavne o svoju slávu a nie o prospech ľudu. Každý nech si už odpovie sám, či toto označenie vystihuje osobu a pôsobenie Napoleona.

Bitka pri Slavkove

Rok po Napoleonovej korunováci (2. december 1805) sa uskutočnila bitka pri Slavkove (*Austerlitz*), nazývaná aj „bitka troch cisárov“, ktorá potvrdila Napoleonovu vojenskú prevahu nad súpermi. Slavkov tak otvoril napoleonskú epopeju.

Tento rok som sa prvýkrát zúčastnil projektu *Austerlitz 2023*, počas ktorého nadšenci v historických uniformách z napoleonských čias predviedli 2. decembra 2023 na poliach pod Santonom pri Tvarožnej na Brnensku časť slávnej bitky troch cisárov / bitky pri Slavkove. Išlo o simuláciu útoku Napoleonových hlavných síl do tyla koaličného ľavého krídla v priestore Telnice. Ohromné reálne počty vojakov – na strane tretej koalície cca 85-tisíc vojakov, na strane Napoleona 67-tisíc vojakov – tu suplovalo dokopy 1181 účastníkov. Na francúzskej strane 587 účastníkov, 372 pušiek a 5 diel; na koalícnej strane 594 účastníkov, 367 pušiek a 8 diel (z toho rakúska armáda 437 účastníkov, 279 pušiek a 6 diel, a ruská armáda 157 účastníkov, 88 pušiek a 2 delá). Výstrely z diel boli v skutku fenomenálne. Ich silu ste cítili priam v kostiach. Do toho všetkého aj sneh, presne ako v roku 1805. Chýbala len hustejšia hmla a bolo by to absolútne autentické.

Z tohtoročnej vojenskej ukážky bitky pri Slavkove – *Austerlitz 2023*.

zdroj: archív autora, K. Gazdika (FOTO autor)

Zmiešaný granátnický prápor z plukov č. 1 (*Kaiser Franz II.*), č. 2 (*Erzherzog Ferdinand*), č. 4 (*Hoch und Deutschmeister*) s krásnym práporom Immaculaty (Nepoškvrnenej) *Leibfahne*.

zdroj: archív autora, K. Gazdika (FOTO autor)

Granátická rota c. k. pěšieho pluku *Graf Kaunitz-Rietberg* č.20 s fusilierskou *Ordinalfahne*.

zdroj: archív autora, K. Gazdík (FOTO autor)

Úlohu Napoleona tu stvárnil americký historik, herec, veterán armády Spojených štátov, účastník misie v Bosne – Mark Schneider. Domnievam sa, že túto rolu stvárnil ďaleko lepšie ako Joaquin Phoenix v najnovšom filme Ridleyho Scotta. Tento režisér (známy pohľadovým prístupom k histórii) stvárnil Napoleona podľa toho, ako vlastne chcel Napoleon vidieť sám seba – z vlastnej perspektívy a cez budovanie kultu osobnosti, využívajúc pritom aj jeho povestné *bulletiny* a legendy z nich vyplývajúce. Nenadarmo existovala v časoch napoleonského Francúzska fráza „*klamať ako bulletin*“.

Mimochodom, Ridley Scott vo svojom filme vôbec nestvárnil to, o čom bitka pri Slavkove bola. No zameral sa na nafúknutú a vymyslenú legendu o Žatčanskom rybníku, po ktorom mali unikať rakúski a hlavne ruskí vojaci. V *bulletine* sa dokonca píše o jazere! Napoleon mal dať príkaz, aby jeho delostrelectvo páliło na hrubý ľad rybníka. Ľad mal byť tak pevný, že prvé delové gule po ňom kĺzali. No potom plukovník Théodore-Jean-Joseph, barón Sérurier, prikázal, aby sa delá väčšieho kalibru namierili vyššie do vzduchu, čo spôsobilo, že delové gule efektívne dopadali na ľad a rozbíjali ho.

Rozbíjanie ľadu malo viesť k tomu, že sa tam utopilo podľa *bulletinu* 20 000 vojakov! Legendu však vyvracajú viaceré výpovede. Jedna z nich je od telnického farára Petra Skřídlovského: „*Rusi pri Újezde dostali sa medzi dva ohne, a tak boli nútení nastúpiť svoj ústup cez zamrznutý Žatčanský rybník, pričom stratili mnoho ľudí, diel a zvierat. Zanechali v danom rybníku a vo vode 250 koní, mnoho muničných vozidiel, z mužstva však boli v rybníku nájdení len traja zastrelení Rusi, neutopil sa žiadny. Lebo rybník bol zamrznutý a tým, že vozidlá vošli do rákosia, uviazli, ale ako som zhora uviedol, z mužstva cez francúzske tvrdenia nezahynul nikto.*“

Daný rybník bol mimochodom krátko po bitke Francúzmi vypustený a to z dôvodu vychytania vychýrených kaprov, ktoré tu vrchnosť chovala a ktorými zásobovala pravidelne nielen široké okolie, ale aj hlavné mesto Viedne. Utopenie 20 000 vojakov je teda mýtus; žiadne jatky sa na rybníku nekonali, čo potvrdili aj nedávne výskumy. Organizátori projektu Austerlitz sa pre WorldNews 24 na margo tejto legendy vyjadrili, že: „*A traktivita sa so serióznym prístupom nevylučujú, a poctivosť v prístupe a rešpekt k minulosti sú predpoklady, ktoré aj Hollywood v nespočetných prípadoch dokázal skĺbiť so snahou osloviť čo najširšie publikum.*“

Počas komentovania bojových manévrov zneli v pozadí aj rôzne dobové skladby, bojové pochody a nechýbala ani rakúska cisárska hymna *Gott erhalte Franz den Kaiser*, ktorá v preklade hovorí *Boh ochraňuj cisára Františka*. No ako poznamenal komentátor bojovej repliky – v tomto prípade modlitby za cisára nepomohli. Cisár František prehral a bol nútený uzavrieť s Francúzskom nevýhodný mier. Ten bol podpísaný v Pressburgu (Bratislave), konkrétne v Primaciálnom paláci, 26. decembra 1805. Rakúsko stratilo

mnohé územia a muselo navyše platiť reparácie. Rímsko-nemecká ríša fakticky prestala existovať.

František II./I. a politická situácia po prehranej bitke pri Slavkove.

zdroj: snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Na záver by som dodal, že o Napoleonovi by sa dali písať celé knihy a aj sa veru píšú, tento rok akurát jedna lepšia vyšla. Nie je preto pochopiteľne možné zhmotniť ho v jednom článku. Išlo mi tu skôr o poukázanie na nejaké tie známejšie, no stále v spoločnosti pretrvávajúce mýty o tomto rozporuplnom človeku z konca 18. a začiatku 19. storočia. Niektorí v ňom môžu vidieť hlavne jeho imperiálnu slávu, niektorí zas vojenského génia, uzurpátora moci, bezcitného tyrana, bojovníka proti Cirkvi, workoholika spávajúceho iba 3 až 4 hodiny denne, podvodníka v kartách (nerád prehrával), autora ľúbostného románu *Clisson et Eugénie*; či človeka s panickým strachom z mačiek, ktorého výška 1,70 m bola vtedy u mužov klasickým priemerom, no i tak ho máme v podvedomí zafixovaného ako nízkeho mužíka, po ktorom je ľudovo pomenovaná aj jedna psychická porucha. To všetko bol Napoleon Bonaparte – človek, ktorého si netreba idealizovať a dávať priestor legendám o ňom na úkor faktov. Ridley Scott to žiaľ urobil.

Jedným zo zdrojov tohto článku, tvoriaceho odbornú kosť, bola kniha s názvom *Tvorcovia svetových dejín: Od Francúzskej revolúcie po začiatok 20. storočia* z roku 2001.

Titulný obrázok – Napoleon napomína príliš horlivého granátnika svojej cisárskej gardy, ktorý (podľa legendy) požadoval zaútočiť počas bitky pri Jene, zdroj: wikimedia commons

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/napoleon-fakty-a-myty/>